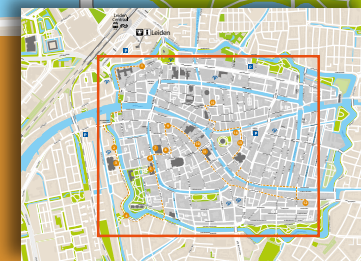

Sporen van het Midden-Oosten in Leiden

Al meer dan vierhonderd jaar wordt aan de Leidse universiteit het Midden-Oosten bestudeerd, waarmee we in deze wandeling niet alleen het gebied in Zuidwest-Azië bedoelen, maar ook Noord-Afrika en delen van Centraal-Azië. De connectie tussen Leiden en deze gebieden is op allerlei plekken in de stad terug te zien, maar dan moet u wel weten waar u moet kijken natuurlijk...

1. Museum Volkenkunde, Steenstraat 1
2. Matthias de Vrieshof 4
3. UB Leiden, Witte Singel 26-27
4. Oude Sterrenwacht (vanaf de Witte Singel)
5. Clusiustuin, Hortus, Rapenburg 73
6. Huis van Snouck Hurgronje, Rapenburg 61
7. Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28
8. Gedicht bij het Gerecht
9. Huis Erpenius, Breestraat 25
10. In den Vergulden Turk, Breestraat 94
11. Halve maantjes op stadhuis, Breestraat 92 - 104
12. Textile Research Centre, Hoogewoerd 173
13. Greinhal, Hooglandse Kerkgracht 19
14. E.J. Brill, Oude Rijn 33a
15. Perzisch gedicht, Clarensteeg

Tekst: Birte Kristiansen / Universiteit Leiden

Foto's: Pim Rusch

Deze wandeling wordt u aangeboden door

LeidenGlobal

Universiteit
Leiden
Geesteswetenschappen

stadvanontdekkingen

1 Museum Volkenkunde, Steenstraat 1

Leiden telt maar liefst dertien musea, waarvan drie rijksmusea. Dat is bijzonder, maar geen toeval: het hangt direct samen met de lange aanwezigheid van de universiteit in Leiden. Het Midden-Oosten is goed vertegenwoordigd in deze musea. Dat komt door de eeuwenlange verbinding van Leiden met dit gebied via wetenschap, diplomatie en handel. Hier staan we voor het Rijksmuseum van Volkenkunde. In dit museum is een semipermanente tentoonstelling gewijd aan het Midden-Oosten. Een belangrijke collectie is die van de bekende Leidse diplomaat-wetenschapper Snouck Hurgronje, die we nog vaker gaan tegenkomen tijdens deze wandeling. Ook vallen de ruim duizend Iraanse artefacten (hout, metaal, aardewerk, textiel) op die zijn geschonken door Albert Hotz, een Rotterdamse zakenman en handelspionier in Iran (1855-1930).

2 Matthias de Vrieshof 4

We komen nu in het domein van de geesteswetenschappen in Leiden – vaak beschouwd als ‘talenstudies’. De Midden-Oosterse talen zijn rijk vertegenwoordigd. Zowel oude dode talen, zoals verschillende Egyptische talen en spijkerschrift, als ook nog levende talen zoals Arabisch, Perzisch en Turks worden hier bestudeerd. Een talenstudie moet niet gezien worden als een soort uitgebreide ‘taalcursus.’ De taal biedt een toegangspoort tot culturen en bronmateriaal in andere talen en schriftsoorten, maar het onderzoek dat

hier gedaan wordt is heel uiteenlopend: het strekt zich uit van ver voor het jaar nul tot het heden en varieert in onderwerp van taal, tot cultuur, religie, literatuur en politiek. De methodes die gebruikt worden zijn soms nog heel klassiek, maar er wordt ook volop gebruikgemaakt van moderne digitale technieken zoals ‘text mining’.

3 Universiteitsbibliotheek Leiden, Witte Singel 26-27

De collectie oriëntaalse manuscripten in de universiteitsbibliotheek is wereldberoemd. Dat heeft alles te maken met Leidens vierhonderd jaar tellende traditie in oosterse talen. Wie al meer dan vierhonderd jaar lang verzamelt, heeft wat! Eeuwen voordat reizen ‘normaal’ was, reisden Leidse wetenschappers, handelaren en diplomaten naar het Midden-Oosten, waarbij die drie functies ook nog weleens door elkaar heen liepen. De objecten die zij meenamen, kwamen grotendeels terecht in de Leidse musea. De geschreven bronnen kwamen hier in de universiteitsbibliotheek terecht.

Voorbeeld van een manuscript uit de collectie van de Leidse Universiteitsbibliotheek, met dank aan de afdeling Bijzondere Collecties. (Uit "Kitab al-furusiyya wa'l-baitara" van al-Khuttuli)

4 Oude Sterrenwacht (mooi zichtbaar vanaf de Witte Singel)

Vanaf de Witte Singel heeft u een mooi zicht op de Oude Sterrenwacht. In de middeleeuwen boekten de Arabieren grote vooruitgang op het gebied van wiskunde en astronomie. Nog steeds dragen heel wat sterrenstelsels Arabische namen en heten onze cijfers “Arabische cijfers”. Vanuit die achtergrond klinkt het misschien minder vreemd dat in 1629 de Arabische hoogleraar Golius ook werd benoemd tot hoogleraar wiskunde. Het was op initiatief van Golius dat op het Academiegebouw in 1632 een plankier getimmerd werd om waarnemingen te doen. Twee eeuwen later mondde dit initiatief uit in de bouw van de sterrenwacht waar u nu naar kijkt, met dank aan de inspanningen van Frederik Kaiser. Kennis van de Arabische taal en daarmee toegang tot de Arabische bronnen over astronomie, lag dus aan de prille basis van de sterrenkunde in Leiden.

5 Clusiustuin, Hortus, Rapenburg 73

In de afgelopen eeuwen kwamen planten vanuit de hele wereld in de Leidse hortus terecht, waar ze werden onderzocht, bijvoorbeeld om te achterhalen of zij een geneeskrachtige werking bezaten. Van een van die meegebrachte planten kunnen we zonder twijfel zeggen dat deze de geschiedenis van Nederland grondig heeft beïnvloed: de tulp! Meegenomen door een diplomaat uit het paleis van Sultan Süleyman I, begon de opmars van het plantje waar Nederland nu wereldberoemd om is, zeer bescheiden hier in de Clusiustuin.

De tulp is niet de enige plant uit het Midden-Oosten die de geschiedenis van Nederland heeft beïnvloed. Onze halve voorraadkast ligt vol met producten

die we via de Arabische wereld kennen. Dat zien we ook terug in de namen: suiker, thee, koffie, alcohol en spinazie zijn maar een paar voorbeelden van op het eerste gezicht 'oer-Hollandse' woorden, die in werkelijkheid verbasteringen zijn van Arabische woorden.

6 Huis van Snouck Hurgronje, Rapenburg 61

Van de vele arabisten die in de afgelopen meer dan vierhonderd jaar door de straten van Leiden hebben gewandeld, is Christiaan Snouck Hurgronje de bekendste bij 'de gewone Leidenaar'. Waarom? Waarschijnlijk moeten we het antwoord zoeken in het feit dat 'Snouck' zo'n kleurrijk figuur was: een echte avonturier met ook nog eens een dubbelleven. In Leiden een keurige diplomaat-wetenschapper, in Indonesië soms maanden van de radar verdwenen omdat hij daar in het geheim gehuwd was met niet een, maar twee inlandse vrouwen. Hij bekeerde zich tot de islam, ook een lang bewaard geheim voor zijn Leidse connecties, om op hadj te kunnen gaan, maar werd vlak voor de pelgrimage Mekka uitgezet, omdat hij in verband werd gebracht met smokkel. Hoewel 'Snouck' door zijn avontuurlijke leven wel gezien wordt als de 'grootste' Leidse arabist, kon hij op wetenschappelijk gebied veel van de hoogleraren die voor of na hem kwamen niet evenaren, toch is ook zijn wetenschappelijke bijdrage wel degelijk groot.

7 Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 70-74

De hal van dit museum is gratis te betreden. U kunt daar een echte Egyptische tempel bezichtigen. De tempel was een geschenk van de Egyptische overheid aan Nederland en lijkt misschien een schoolvoorbeeld van 'oud' erfgoed uit het Nabije Oosten, maar wie goed kijkt, ziet allerlei door mensen aangebrachte kuiltjes en krasjes in het steen. Eeuwenlang schraapten de lokale Egyptenaren - joden, christenen, moslims - poeder van de stenen af omdat men er magische eigenschappen aan toekende. Een prachtig voorbeeld van de wijze waarop oud-Egyptische gebruiken eeuwenlang doorleefden toen monotheïstische geloven zoals het jodendom, christendom en later de islam de overhand kregen.

8 Gedicht bij het Gerecht

In een bekend twaalfde-eeuws Perzisch handboek worden vier beroeps-groepen genoemd die onmisbaar waren voor het besturen van een rijk: de secretaris, de dichter, de sterrenkundige en de arts. Zowel voor het Arabische als het Perzische taalgebied geldt ook vandaag de dag nog dat poëzie een zeer belangrijke rol inneemt binnen de cultuur. Het gedicht waar u hier naar kijkt is van de Syrisch-Libanese dichter Adonis en gaat over verlies. Adonis probeert verlies niet alleen als iets treurigs te benaderen, maar ook vanuit een positief licht te bezien: in de leegte gecreëerd door verlies is ook weer ruimte voor nieuwe ervaringen. Het gedicht werd geschilderd in 2013 naar aanleiding van het vierhonderdjarig bestaan van de leerstoel Arabisch in Leiden.

9 Het huis van Erpenius, Breestraat 25¹

In dit huis woonde Thomas van Erpe, beter bekend als Erpenius, die in het jaar 1613 de allereerste Leidse leerstoelhouder Arabisch werd. Overigens was hij niet de eerste Leidse professor die het Arabisch beheerste. De bekende Leidse geleerden Scaliger en Raphalengius en de onbekendere Philippus Ferdinandus gingen hem al voor. De laatste zou de positie gekregen hebben, maar hij stierf plotseling. Een vervanger was niet zomaar gevonden. Mensen die Arabisch konden lezen, waren dun gezaaid in Europa. Deze vroege geschiedenis van de universiteit laat echter zien dat het belang van het Arabisch vrijwel vanaf de oprichting van de Leidse universiteit begrepen werd.

10 In den Vergulden Turk, Breestraat 84

Niet alleen via de universiteit, maar ook via de handel is Leiden al eeuwen verbonden met de Arabische wereld. Op het markante pand van Breestraat 84 vinden we een timpaan waarop een man met een tulband - ofwel 'den vergulden

Turk' zoals daaronder te lezen valt - is afgebeeld.

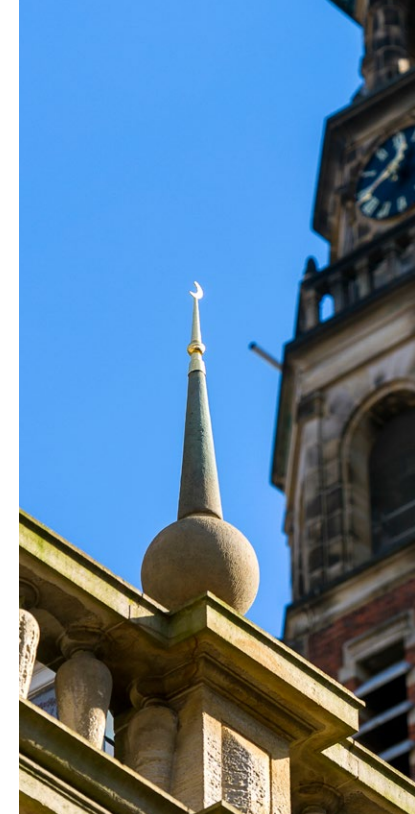
In 1673 werd het pand gebouwd als het woonhuis van de laken- en greinhandelaren Jan en Adriaen le Pla. Later in de wandeling komen we terug op de precieze betekenis van 'grein'. De broers hadden hun fortuin te danken aan

de handel met de Levant, en vonden dit blijkbaar een passend eerbetoon aan de 'Turken' die hun handel faciliteerden. En misschien was er nog een tweede reden, zoals we zullen lezen bij het volgende pand.

Met dank aan Piet de Baar, die in Oud Leiden, jaargang 7 (2019) aannemelijk maakt dat het huisnummer dat in de oorspronkelijke wandelgids genoemd werd niet juist is.
www.oudleiden.nl/publicaties/oud-leiden-nieuws/2437-oud-leiden-nieuws-jaargang-7-nr-3-september-2019/file

11 Halve maantjes op stadshuis, Breestraat 92-104

Leiden bloeide na de Tachtigjarige oorlog op als protestants bolwerk. Op de dakrand van het stadhuis is een wel heel bijzondere versiering aangebracht, die daar verassend genoeg mee te maken heeft: halve maantjes. Deze islamitische versiering verwijst naar het motto van de watergeuzen: 'Liever Turks dan paaps' of zoals men in de 16e eeuw schreef 'Liver Turcx dan Paus.' De vroege protestanten voelden zich 'meer verbonden' met de religieuze tolerantie van de moslims in die tijd dan met de katholieken. Want waar in Europa op veel plekken een hevige strijd woedde tussen de protestanten en katholieken, gold in het Ottomaanse rijk een behoorlijke mate van godsdienstvrijheid, waarbij de sultan zich opwierp als de beschermheer van de joden en christenen in zijn rijk.

12 Textile Research Centre, Hogewoerd 173

We staan nu voor een van de minder bekende musea van Leiden. Binnen het vakgebied van de textiel geldt deze collectie echter als een van de topcollecties ter wereld. Oprichtster Gillian Vogelsang-Eastwood, die het centrum nog steeds leidt, reisde het hele Midden-Oosten door op zoek naar een bonte verzameling aan kleding en textiel. De oudste stukken dateren van vele eeuwen voor Christus, maar hedendaagse stukken zijn net zo welkom. Hoewel de collectie begon als een collectie van voornamelijk oosterse stukken, is die inmiddels aangevuld met een rijke verzameling aan textiel uit de rest van de wereld.

opmerking: open ma t/m do, gratis toegankelijk (gift gewaardeerd). Niet alleen de wisselende tentoonstellingen zijn een bezoekje waard, ook het grappige winkeltje achter in het pand is een aanrader. In het centrum worden tal van handwerkworkshops georganiseerd – ook voor een niet-wetenschappelijk publiek. Een echte aanrader voor de liefhebber!

13 Greinhal, Hooglandse Kerkgracht 19

We blijven nog even bij de textiel, want Leiden was eeuwenlang de belangrijkste textielstad van Nederland. In de zeventiende eeuw was een geweven wollen stof met 'oosterse inslag' bekend als Turks laken of grein immens populair. Mohair of angora was het ingrediënt waarmee het laken zich onderscheidde van 'gewone' wolweefsels. Halverwege de zeventiende eeuw waren er zo'n negenduizend wevers die met deze lucratieve handel hun brood verdienden. In de volksmond heette het bijzondere ingrediënt in die tijd geen angora of mohair maar kamelenhaar.

Mohair is natuurlijk helemaal niet afkomstig van kamelen, maar blijkbaar waren het de kamelen uit het Oosten die tot de verbeelding van de gewone Leidenaar spraken. De Greinhal was een van de plekken in Leiden waar laken geveerd werd.

14 E.J. Brill, Oude Rijn 33A

Handel, textiel, wetenschap en diplomatie zijn allemaal al genoemd, maar er is nog iets waarin Leiden eeuwenlang een toonaangevende rol heeft gespeeld in de wereld: uitgeverijen. Leiden kan zich beroepen op een heel scala aan primeurs op het gebied van wetenschappelijk drukwerk en was pionier op het gebied van drukken in niet-westerse schriftsoorten. Vandaag de dag zijn Elsevier en Brill waarschijnlijk de beroemdste van de oorspronkelijke Leidse uitgeverijen. We staan hier voor de oude uitgeverij/ drukkerij van Brill. Hoewel Brill inmiddels zaken doet vanuit een pand aan de rand van Leiden, blijft het een belangrijke uitgever op het gebied van de oosterse talen.

15 Perzisch gedicht - Clarensteeg

We eindigen de stadswandeling bij een Perzisch gedicht. Perzisch, ook wel Farsi genoemd, is de taal die gesproken wordt in Iran. Farsi wordt geschreven met het Arabische schrift, maar is verder een heel andere taal dan het Arabisch. Arabisch en Perzisch behoren zelfs niet tot dezelfde taalfamilie. 1400 jaar aan culturele uitwisseling heeft er wel voor gezorgd dat er veel Arabische leenwoorden in het Perzisch terecht zijn gekomen. Andersom zijn veel Perzische woorden door het Arabisch geleend. Arabisch is al 1400 jaar de lingua franca van een enorm gebied. Dat heeft zijn effect gehad op de talen in de omgeving. Omgekeerd moeten we niet onderschatten hoe groot de invloed van de Perzische cultuur - en zeker ook de Perzische poëzie- geweest is op de Arabische. Kortom, culturele interactie laat zo zijn sporen na, iets waar we vandaag ook volop getuige van zijn geweest!

Wereldwandeling van het Leiden University Centre for the Study of Islam and Society – Faculteit der Geesteswetenschappen in samenwerking met LeidenGlobal (auteur Birte Kristiansen). Deze wandeling is grotendeels gebaseerd op de informatie in het boekje 'Wandelgids door Islamitisch Leiden', geschreven door Josien Boetje, Kasper van Ommen, Cor Smit en Arnoud Vrolijk .